

KÜLTÜRÜMÜZDE ÇERÇİCİLİK VE ÇERÇİ ESNAFLIĞININ BAYBURT GÜMÜŞHANE ERZİNCAN YÖRESİ ÖRNEĞİ¹

PEDDLERY IN OUR CULTURE AND THE SAMPLE OF PEDDLERY IN BAYBURT GÜMÜŞHANE ERZİNCAN

Dr. Necdet TOZLU²

ÖZET: Bu makalede, kültürümüzde önemli bir yer tutan “çerçicilik” kültürü ve Bayburt, Gümüşhane, Erzincan yöresi örnekleminde “çerçicilik çeşitleri” konu edilmiştir. Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel “çerçi” esnaflığı irdelenerek halen canlılığını sürdüren “lastik tekerlekli arabalı çerçiler”, “bohçacılar”, “eskiciler”, “esansçılar”, “tespih çerçiciliği” ve “kitap çerçiciliği” örneklerinde yapılan gözlem ve mülakatlar sonucu bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Halk kültürüne ait gittikçe sayısı azalan “çerçiciliğin” anılan kolları üzerine, günümüze ait bir tespit ve yorum yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Çerçi, bohçacı, eskici, esansçı, tespih, tespih pazarı.

ABSTRACT: In this paper, peddler has an important place in our culture and the kinds of peddlery in samples of Bayburt, Gümüşhane and Erzincan are researched. We studied peddlery that has in danger of disappearing in our culture and evaluated the observation and interviews in peddlerys with tired vehicles of man power, bundleries, second-hand sellers, essence oil sellers and rosary sellers. As a result, in this study we made a determination and remarked branches of peddler in our culture, which is in a trend of decreasing.

Keywords: Peddler, bundlery, second-hand seller, essence, oil seller, rosary, rosary bazaar.

1. GİRİŞ

Anadolu, binlerce yıllık kültürel mirasa ve birikime ev sahipliği yapmış kadim bir yerleşim alanıdır. Bu mekân, pek çok ulusa, kavime, topluluğa ve millete yurt olmuş, hayat vermiştir. Anadolu üzerinde yaşayanların ürettiği somut ve soyut değerler, evrilerek bir sonraya, yeni kuşaklara erişmiş, her seferinde yeniden yorumlanıp zenginleşerek, bugüne ulaşmıştır. Böylece bu kadim toprak, binlerce yıldan beri süzülüp gelen sayısız değeri barındırır olmuştur. Dünyadaki gelişme ve değişimler paralelinde Anadolu’da da yeni bir yaşam biçimi, alışveriş ve eğlence kültürü oluşmuştur. Her yeni hayat tarzı, her alanda ve her toplumda kendini kabul ettirmeye çalışırken, mevcut yapıları yenileriyle yer değiştirmeye zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda toplumsal değişimlerin ve uygulamaların, kültürel ve ekonomik değerlerin bir kısmına (alışveriş, eğlence vb.) yaşama imkânı vermediğini bütün çıplaklığıyla görmekteyiz. Son yıllarda özellikle alışveriş alanlarında gördüğümüz değişimler de, bunlardan yalnızca bir kesittir. Bizzat içinde yaşadığımız değişim, mahalle bakkallarının ortadan kalkma noktasına geldiği, internet alışverişleriyle hizmetin kapılarımıza dayandığı bu süreçte pek çok değer ve sosyal ilişki kaybolmayla karşı karşıyadır. Toplumsal hayatın bütün evreleri kıymetlidir ve unutulmamalıdır. İnsan hayatında kısa süreli bile olsa kullanılan herhangi bir malzeme, herhangi bir algı, herhangi bir ilişki ya da herhangi bir yöntem değerlidir. Buna ilişkin olarak ortadan kalkmak üzere olan bir değer fark edilmişse, o mutlaka kayda geçirilebilmelidir. Halk biliminin ödevlerinden biri de değerleri kayıt altına almak değil midir? İşte bu sebeple halk bilimine konu olacak değerlerin topyekûn kaybolmadan mevcut hallerinin acilen kayıt altına alınması gerekir. Anadoluya özgü bir

¹ Bu makale 30.05.2014 tarihinde Uluslararası Bayburt Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, necdettozlu@hotmail.com

alışveriş biçimi olan çerçicilik de ortadan kalkmakla yüz yüze olup kayıtlanması gerekliliğine inandığımız bir ekonomik uğraş alanıdır.

Çerçi, Türkçe sözlükte “köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan kimse; “bazı bölgelerde tuhafiye”³ şeklinde tanımlanmıştır. “Oysa çerçinin Anadolu’da daha geniş bir anlam ifadesine, adeta “seyyar satıcı, seyyar bakkal” anlamında kullanıldığına da işaret etmek gerekir. Nitekim çerçi; köylere ve kırsala gelen her türlü satıcıya verilen addır. Öyle ki, meyve satmaya gelen de çerçi, kap kaçak, naylon eşya, sele, sepet, oyuncak, çamaşır mandalı vb. ihtiyaç malzemesi satan da çerçidir.”⁴ Çerçi sözünün kökenine baktığımızda; Farsça’da carcı; “haberci, münadi”⁵ ve Moğolca’da çertçi; “parça, kırıntı”⁶ anlamlarına geldiğini görüyoruz. İsmet Zeki Eyüboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde, Moğolca’da “car” (ses, bildiri haber) dan çar/çı/çerçi, buyruk ulaştırıcı, bir yerden bir yere haber götüren haberci, anlam değişimiyle köy köy dolaşıp öte beri satan, gezici satıcı,⁷ açıklamasını verilmiştir. TDK: Tarama Sözlüğü’nde, “çert aleti”, çerçi eşyası, çerçiye gerek olan şey açıklaması yer alır. Sözü dilimizdeki kullanımı, her iki dildeki anlamı da içerecek biçimdedir. Her iki toplumla da derin tarihi ilişkilerimiz olmasına karşın bu kelime dilimize Farsça’dan girmiş olsa gerek. Kaynaklarımızda çerçi sözüne ilk olarak Kodex Kumanikus’ta⁸ (13-14yy) “çarcı” biçiminde rastlıyoruz. Ardından 14. yy eserlerimizden Süheyl ü Nev-bahar’da da:

*Bilir gevheri her ki sarraf ola
Yok ol kişi kim bûriya-baf ola
Doğancı kuşunu, sipahi atın
Bilir nitekim çerçi çert aletin⁹*

biçiminde bir dörtlükte kullanıldığını görürüz. Kişi, gevheri (mücevher) bilir ki sarraf ola, hasır dokuyan kişi bu işten (sarraflıktan) anlamaz; doğancı kuşunu, sipahi atını, nitekim çerçi de çert aletini bilir; (herkes alanında uzmandır) mealinde yorumlayabileceğimiz bir dörtlüktür.

ÇERÇİCİLİK VE YÖRE ÇERÇİLERİ

“Çerçiliğe yeni başlayanlar, omuzlarına attıkları bir heybe ile dolaşırdı. Heybe mesleğin olmazsa olmaz koşullarının başında gelirdi. Şimdiki süpermarketlerde nasıl ‘eldivenden merdivene’ hatta otomobile kadar her şey bulunuyorsa, çerçilerin heybeleri de iğneden ipliğe, artık Allah ne veriyse, köylünün ihtiyacı neyse onlarla dolu olurdu.”¹⁰ Heybenin bir gözünde de mutlaka çocukları sevindirecek oyuncak, şeker, yiyecek, Bayburt’a has deyimleriyle “gaga” bulundurulurdu. Çocukluğunun bir bölümünün geçtiği Kocayokuş (Tarhanas) köyüne, yörenin en önemli çerçisi olan “Çerçili¹¹ Kor Kemal” gelirdi. Kınıgüzellerin duvarın dibine çıkını açar; boncuk, basma, pazen vb. ihtiyaç maddeleri satardı. Karşılığında da daha çok yumurta alırdı. Kor Kemal, köyün varlıklısı sayılan Rıza dayımlara misafir olur, yer, içer, dinlenir sonra giderdi.

³ Türkçe sözlük, TDK, Ankara 2005, s.416.

⁴ Necdet Tozlu, Kültürümüzde Çerçi Esnaflığının Son Örneklerinden “Tespîh Çerçiliği” Erzincan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzincan 2013, s. 210.

⁵ TIETZE, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı I (A-E) s. 498a; Clauson, G.An Etymological Dictionary of Pre – Thirteenth Century Türkic, 1972, s.428.

⁶ Doerfer, G.Türkischen und Mongolischen Elements in Neupersis TMEN, 1967, III. No. 1075.

⁷ İsmet Zeki Eyüboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, İstanbul 1991, s.140.

⁸ Codex Cumanicus (KodexKumanikus), Karadeniz’in kuzeyindeki Kıpçak Türklerinden (Kumanlar) İtalyanlar ve Almanlar tarafından 14. yüzyılda derlenmiş iki bölümlük bir eserdir.

⁹ Cem Dilçin, Mesud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahar, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-sayı:51, Ankara 1991 s.472.

¹⁰ Once Upon a Time, Bir Varmış Bir Yokmuş, Teknogon, İstanbul 1993 Sayı 2, s. 26.

¹¹ Çerçi, Bayburt’a 40 km mesafede Gümüşhane il sınırındaki merkez köylerden biridir.

Yöreden bir başka çerçi, “Çingilli Hüseyin Dayı” lakabıyla anılan Şiranlı Hüseyin Bayraktar’dı. Çingilli, karasakız ve katran satardı. Bu maddeler, başta hayvan hastalıkları olmak üzere çeşitli alanlarda köylünün kullandığı ürünlerdi. Çingilli’nin ilginç yanı köylerden el yazması kitaplar toplamasıydı. Ömrünün son demlerinde Cemil Seyyah’ın¹² bütün ısrarına rağmen kitaplarını üniversite kütüphanesine bağışlamayı kabul etmemiştir.

Sadece bahar mevsiminde çeşitli bitki tohumlarını köylere ulaştıran tohum çerçileri vardı ki, günümüzde tamamen ortadan kalkmış durumdadırlar. Buna karşın kayda alınması gereken bir çerçi grubudur. Her tohumdan üçer beşer kilogram alıp üçra dağ köylerine (Bayburt, Aşkale, Tercan ve Çayırılı köyleri) ulaştırıp ölçü birimi çay bardağı olmak üzere satarlardı. Tohumcuların en belirgin özelliği para dışında bir karşılık kabul etmemeleriydi. Çay bardağıyla tohum satma geleneği yörenin şehir pazarlarında da hâlâ sürmektedir. Diğer çerçiler, sattıkları ürün karşılığında aldıkları tahılı yanlarında taşıdıkları “kodik” denilen (urub’a benzer) bir ölçü aletiyle ölçer ve öyle alırlardı. Hatta bunda bazen pazarlık bile yapılabilirdi.

Meyve sebze çerçileri yörenin bir başka çerçi grubudur. Erzincan merkez Karakaya köyünden Cemal Gül¹³, Kelkit, Bayburt, Çayırılı, Pülümür köylerine küçük gruplar halinde çerçiciliğe gittiğini, ürünlerini oralara ulaştırarak değerlendirdiklerini şöyle anlatıyor: “Herkes satacağı malı (kayısı, elma, üzüm ya da bu meyvelerin kuruları vb.) akşamdan hazırlar, gece ülker yıldızının doğmasıyla (saat 23 suları) yola çıkılırdı. Çerçiler tek kalem mal yükler, bir kafilede bir malı bir çerçi götürürdü. Üç-dört saat yürüdükten sonra Ağveren’de mola verilir, hayvanlar dinlendirilir, istirahat edilirdi. Birkaç saat sonra hayvanlar tekrar yüklenir yola koyulur sabah satış yapılacak köye ulaşıldı. Köyün ileri gelenleri ürünlere rayiç (fiyat) belirlerdi. Fiyatta anlaşma sağlanınca satışlar başlardı. Genelde “doldur ver, doldur al” şeklinde alışveriş olurdu. Oradan diğer köye hareket edilir, satış yapılır, konaklanırdı. Birkaç gün süren alışverişlerde bazı köylerde ikram, barınma imkânı sağlandığı gibi bazı köylerde hiçbiri yapılmaz, tezek yığınları dibinde sabahladığımız olurdu.”

Alışverişte paranın yok denecek kadar az kullanıldığı, alışverişin genellikle mübadele (değişme, değiş tokuş) ile yapıldığı o zamanlarda, yumurta, (yımırta diye telaffuz edilir) önemli bir birimdir. Bu ürün 3 yumurtaya, şu ürün 5 yumurtaya gibi. Yumurta, alışverişte kadın eliyle kullanılırdı. Beyler bu işin pek farkında değildi, hatta ev eksiklerinin bir kısmının yumurta sayesinde giderildiğinden çoğunun haberi bile olmazdı. Evin kadını, yumurtaya ayrı bir değer atfederdi. Saman dolu bir kalbura veya tenekeye biriktirilen yumurtalar özenle saklanır ve korunurdu, çünkü onlar bir güvenceydi âdetâ. Eve bir misafir geldiğinde yüz ağartacak yegane şeydi yumurta. Tereyağına bakır sahanda kırılan iki yumurta onuru haysiyeti kurtarırdı. Nasıl olsa yanında iki lavaş ya da iki gagalat¹⁴ ekmele bir tas yogurt da bulunurdu herhal. Yumurta, can simitiydi. Evin kadını, evin direği, çerçi gelene kadar biriktirdiği yumurtaları kapar, koşar çerçinin yanına. Önceden belirlenen ihtiyaçlar ne ise, bir kalıp sabundan don lastiğine kadar ne varsa önem derecesine göre, bütçesi (yumurtası) elverdiğince temin edilirdi. Yumurtaların çift sayılması âdettendi. Nedendir bilinmez ama bu yöre alışverişinde çift sayılmak hâlâ geçerliğini sürdürmektedir. Örneğin, kuzular, danalar, tosunlar çifti üzerinden pazarlık edilir, genellikle çift sayılarak alınır satılırlar.

Çerçiyle yapılan alışverişlerin bir diğer şekli “kabı kabına” denilen usûldür. Bir kap tahıla karşılık, bir kap meyve verilmesi gibi. Çerçinin sıtma görmemiş sesi hâlâ kulaklarımdadır: “Kabı kabına, kabı kabına, kabı kabına...” Sattığı malın karşılığında köylünün yetiştirdiği ürünleri alan çerçi, onları kasabada, şehirde paraya çevirir, eksilen ürünlerini takviye eder ve yeniden düşer yollara. Önceleri sırtındaki heybesiyle yaya olarak bu işi yapan çerçi, zamanla at, eşek, katır gibi yardımcılarla işi büyüttü. Motorlu taşıtların gelişmesiyle de çerçi, ayağını yerden

¹² Cemil Seyyah (65, esnaf), 18.05.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

¹³ Cemal Gül (70, esnaf), 28.01.2015 tarihli mülakat, Erzincan.

¹⁴ Gagalat, yörede bir tür tandır ekmeğinin adı. Ortası delik lavaşa göre hafif kalınca açık tandır ekmeğidir.

keserek kamyonet, minibüs vb. araçlarla motorize ekipmanını kurdu ve faaliyet alanını iyice genişletmiş oldu. Dolayısıyla başlangıcından itibaren çerçinin daha geniş bir anlam içerdiği, “seyyar satıcı”ya denk düştüğünü söylemek gerekir.¹⁵

ÇERÇİ ÇEŞİTLERİ

Çerçi türlerine bakıldığında; hatırlayabildiğimiz kadarıyla, bizzat yaşadığım Bayburt, Gümüşhane, Erzincan yöresi örneklerinde, şu kolları saymak mümkündür: Çerçiler, Eskiciler, Bohaçılar, Esansçılar, Tespih çerçileri ve Kitap çerçicileri.

Çerçiler

Şehir merkezlerinde ve bu merkezlere yakın köylerde lastik tekerlekli arabasıyla sokak sokak dolaşarak çeşitli ihtiyaç ürünlerini satan kimselerdir ki mesleğin ana kolunu oluştururlar. Bunlar, hiper marketler gibidir. İmkân ölçüsünde her şey bulundurmaya çalışırlar. Ağırılığı mutfak eşyaları, cam bardaklar, porselen tabaklar, tuzluk, naylon kapkaçak, legen, marşapalar olan çerçiler, ürünlerinin karşılığında bazen eski demir, bakır, alüminyum vb. eskiler de alırlar. Değiş tokuşun geçerli olduğu bu alışverişlerde, çerçilerin müşterileri özellikle kadın ve çocuklardır.

Fotoğraf 1: Lastik Tekerlekli Çerçi Arabası.

Kocayokuşlu Bican Tozlu, 50 yıldır çerçilik yaptığını, seyyar el arabasıyla günde 20-25 km yol kat ederek nafakasını kazandığını söylemektedir. Sabah namazından sonra, satacağı züccaciye ve plastik eşyaları seyyar el arabasına yükleyen Tozlu (73), ekme parası kazanabilmek için yaya vaziyette yollara düşer. Erzincan’ın sokaklarını arşınlar, özellikle kenar mahalleleri dolaşır, alışveriş yapar. “Ekme teknesi” dediği dört teker lastik arabasıyla, bazı günler Erzincan’ın merkez köylerine gider. Köylerde özellikle plastik mutfak eşyaları, çay bardakları, limonluk, tuzluk, çamaşır leğenleri, çakmak, iğne, iplik, kuka, yumak gibi ürünleri pazarlar. Veresiyesi de olan bu alışverişlerde bazen unuttuğu alacaklarını getiren müşterileriyle ilginç diyaloglar yaşadığını söyler. Bir hanım bilerek borcunu erteliyor bir türlü ödemiş. Bir gece rüyasında çerçiyi görmüş. Nasıl etkilenmişse, ilk karşılaşmada hem borcunu ödemiş, hem ağlayarak çerçiden helallik dilemiş. Çerçi, 50 yıllık meslek hayatı boyunca hiç sıkıntı çekmediğini, 5 çocuk büyütüp yuvadan uçtuğunu, hiç bunalmadığını söylemektedir.

¹⁵ Tozlu, agm, s. 45.

Kavakyolu, Çukurkuyu, Yalnızbağ, Geçit, Köşünker, Akyazı, Geyikli gibi birçok köye günü birlik gidip geliyor. Bir köye ayda bir ya da iki defa uğrayabildiğini belirtiyor. Çerçi, mesleğinde problem yaşamamanın yanında, ekmeğini helal kazandığını ifade etmektedir. Yaz aylarında satışların daha canlı olduğunu belirten çerçi, “Köylere giderken, bağda, bahçede, tarlada çalışmakta olan bayan işçiler, yoldan geçtiğimi görünce evlerinde eksik olan plastik eşyalardan alıyorlar. Köylerde, ürünleri parayla sattığım gibi, yumurta, fasulye, buğday, kayısı vb. ürünlerle de takas ediyorum”¹⁶ demektedir.

Geçmiş dönem için çerçicilik helal kazancın bir simgesi olarak görülebilir. Çünkü zahmetli bir iş olup mesafe göz ardı edilerek müşterilerinin bizzat ayaklarına kadar gidilmektedir. Önceleri eşeksirtında kırsala taşınan ürünler, zamanla at arabaları ve nihayet kapalı kamyonetlere terfi ettiler. Ancak yaya çerçiciliğin de hâlâ direnmeye devam ettiği görülmektedir.

Fotoğraf 2: Eşeksirtında Çerçicilik.¹⁷

¹⁶ Bican Tozlu (çerçi esnafı), 10.04.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

¹⁷ <http://www.kaybolan.meslekler.com>

Fotoğraf 3: Atarabası Çerçiliği¹⁸

Fotoğraf 4: Kapalı Kamyonet Çerçiliği¹⁹

¹⁸ www.mistikalem.com

¹⁹ www.mistikalem.com

(BCA, Belge nu: 490-01-1-3-12; İlgürel, 1981). Yine 1929 talimatnamesi ile her iki dersliğin de eğitim süresi dört ay olarak belirlendi.

Eskiciler

“Eskici” diye anılan bir başka çerçicilik kolu var ki, sesleriyle sokakları inletip: “Eskici geldi eskiciiii...Eski demir, bakır, naylon, yün, çul, çuval eskileri alırımıım.” diye ünlerler; evlerde eski, kullanılmayan kırık dökük fazlalıkları bir şekere, bir sakıza, iki koli çay bardağına ucuz yollu alıp değerlendirerek geçimlerini sağlarlar. Bunlar daha çok at arabalarıyla dolaşır ve aldıkları ağır yükleri arabayla taşırlar. Toplanan eskiler ardiye veya bir depoya götürülerek tasnif edilir ve her biri ayrı ayrı değerlendirilir.

Fotoğraf 5: Erzincan'dan Bir Eskici (Cengiz Bahşı'nın fotoğraf albümünden)

Bohçacılar

Bu dalın çerçileri kadınlardan oluşur. Büyük bir örtü içine koydukları ürünlerini omuzlarına takıp şehirlerde sokak sokak dolaşarak pazarladıkları gibi, kırsala da ulaştırarak kapı kapı dolaşarak “bohçacı geldi, bohçacıını!” diye bağırarak geldiklerini duyururlar. Bohçacı kadınlar, uygun gördükleri bir kapı önüne bohçalarını açar ürünlerini sergiler, başlarına toplanan kadın ve çocuklarla alışverişlerini gerçekleştirirler. Bunlar, ağırlıkta genç kızlara ince işçilikli çeyiz ürünleri pazarlarlar.

Fotoğraf 6: Bohçacı Kadın.

Fotoğraf 7: Bohçacı Kadın Segisi.

Bohçacıların yan gelir elde etmek için yaptıkları başka işler de vardır. Örneğin; fal bakar, baht yorumlarlar. “Hele bir kahve pişir de falına bakayım güzel kızım.” dedikten sonra,

devamını getirirler. “Altınlarını sileyim, bileziklerini parlatayım” gibi kandırmaca yollarla sahtesiyle değişerek taze gelinlerin, varlıklı hanımların takılarını “gel gezmeye gidelim” türünden apardıkları hikâyeleriyle de meşhurdurlar. Bu ve benzeri bazı olumsuz davranışlarından ötürü bohçacılar, fazla güven telkin etmeyen bir çerçi grubu olarak da bilinmektedir. Ancak haber getirip götürme, yavukluların birbirlerine yazdıkları mektupları taşıma gibi ulvi bir görevi de üstlendiklerini itiraf etmek gerekir. Bu iş de bohçacılar için ayrı bir gelir kapısıdır denilebilir.

Esansçılar

“Esansçılar” bir başka çerçi kolunu oluştururlar. Küçük camekanları ve çatal tezgah altlıklarıyla daha çok cami avlularını ve cami çevrelerini mesken tutarlar. Buraları satış mekânları olarak kullanırlar. Onlar, otobüs terminallerinde, tren istasyonlarında ve trenlerin yolcu vagonlarında seyahat edip yolculara küçücük şişeler içinde çeşitli kokular satan çerçilerdir.

Kokunun envai çeşidi, başta eczaneler olmak üzere, parfümeri dükkanlarında, marketlerde, kırtasiye dükkanlarına kadar her yerde satılır olalı beri esansçıların işi sekteye uğramıştır. Sayıları her gün azalan esans çerçileri, artık yeterli para kazanamadıklarını ve bu yüzden sıkıntıda olduklarını ifade ediyorlar. Kırk yıldır bu işi yaptığını söyleyen Ali Batmaz: “Hiç bu kadar işler düşmemişti, Allah sonumuzu hayreylesin.”²⁰ demektedir.

Fotoğraf 8: Esansçı

Tespihçiler

Çerçiciliğin bir diğer önemli kolu “Tespih çerçiciliği”dir. Tespih ve “tespih pazarları” konusu da Anadolu kültürünün önemli bir kesitidir. “Tespih çerçiciliği” denilen işin özü; tesp

²⁰ Ali Batmaz, 01.04.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

dolu çantasını omuzlayan seyyarın (gezici, gezgin), tespih pazarlarına ulaşarak açtığı küçük tezgahında tespihlerini müşterisiyle buluşturmasıdır. Kişi bir tespih satıcısıdır, ama belli bir mekânı, dükkânı yoktur. Orta büyüklükte bir valiz ya da çanta içine tespihlerini doldurur ve işe çıkar. Onu bir otobüs terminalinde, bir tren garında, kalabalık bir cadde kenarında küçük tezgahına dizdiği tespihleriyle görmek mümkündür. Bu tür tespih satıcıları, haftanın muayyen günlerinde de farklı şehir ve bilindik mekânlarda biraraya gelerek bir “tespih pazarı” oluştururlar. Çerçiler, tespihlerini küçük masaların üzerine dizerek satışa sunarlar. Tespih ilgilileri bu mekânda, ellerinde bulundurdukları tespihleri bazen takas ederek değişir, bazen ihtiyaçtan satar, bazen sadece fiyat öğrenmek ister, bazen de yeni tespihler edinirler.

Fotoğraf 9. Bir Çerçinin Tespih Tezgahı

Kitap Çerçileri

Anadolu’da kitap çerçileri de anılmaya değer başka bir koldur. Matbanın yalnızca İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde olduğu zamanlar şehir kasaba ve köylerde gezici kitap satıcıları çerçilerdi. Kimler ne okur, ne ister, ne sorar en ince detayına kadar bilen çerçiler, tedariklerini buna göre yapar, sonra düşerlerdi yollara. Kitap çerçilerinin çıkımında neler vardı? Gelin onları Tahir Erdoğan Şahin’in tespitinden aktaralım:

1. Kitaplar: Dini kitaplar, Cenk kitapları, Aşk kitapları.
2. Dualar: Karınca Duası, Bereket Duası, Yağmur Duası, Rızık Duası vb. Bu dualar kitap değil, kartlardadır. Kimi yalnız kağıt, kimileri cam kaplamalıdır. Bilhassa küçük esnafın dükkanının duvarındaki her boşluk bunlarla dolmak için yapılmıştır.
3. Hz. İbrahim (a.s.)’in oğlu Hz. İsmail’i kurban ettiğinin resmi: altında veya üstünde ilgili ayet.
4. Hz. Ali’nin elinde kılıcı ‘zülfikar’ ile görüldüğünün resmi.
5. Ashab-ı kehf mağarasının resmi.

6. El ya da göz resmi ile techiz olunan nazar duaları.
7. Kâbe resmi.
8. Mavi beyaz renkli nazar boncukları.
9. İnsan ya da hayvanlara havi çeşit çeşit nazarlıklar, tesbihler, takkeler.
10. Bin türlü derde deva ve dahi bin beş yüz tür tehlikelere karşı muskalar.”²¹ Şimdilik aklımıza gelenler bunlar.

ÇERÇİ HATIRALARI

Biz yaştakilerin çerçiciliğe ait hatıralarının olması muhtemeldir. Rukiye Oğuz’un babaannesinden dinlediği hatıra şöyledir: *“Eskiden çerçiler kollarına takılan oval sepetlerle köye gelirdi. İçinde krom tabak, su bardağı, kaşık, çaydanlık, sakız, balon, düdüklü olurdu. “Çerçi geldi, çerçi!” diye bağırarak geldiklerini belli ederlerdi. Eşyalarını borca verebilirlerdi. Para yerine köy yumurtası, tahıl alırlardı. Ağır eşya almazlardı. Sepetlerinin birine yumurtayı koyarlardı.. Bazen eşek ile gelen olurdu. Onlar ise daha ağır şeyleri nohut ya da mercimeği getirirlerdi. Eşeğin üzerinde heybesi olurdu eşyalarını onun içine alırdı. 10 kilo kayısı verip çocuğun bir takım kırtasiye malzemelerini alabilirlerdik. Köyde ya da kurulan pazar alanlarında bilezik, kurdele, sakız, kına plastik eşya, çorap, terlik, ayakkabı, giysi satarlardı. Çerçiler hep erkek olurdu. Şalvar giyerlerdi genelde. At arabasıyla gelenler olurdu ama at arabasının ulaşamayacağı yerlere at, eşek ya da katırla giderlerdi. Ayakkabı alan biri, patates soğan karşılığında alışverişini tamamlardı. Eskiden ulaşım yetersiz olduğu için çerçiler ihtiyaç karşılama konusunda çok önemliydi ve biz onları dört gözle beklerdik.”*²²

Erzincan’ın Üzümlü (Cimin) ilçesi, çerçileriyle ünlenmiş, çerçicilik mesleğinin yoğun olduğu yerleşimlerden biridir. Vaktiyle burada üretilen mahsuller, başta meşhur Cimin üzümü olmak üzere, kiraz, elma, kayısı, domates, dut kurusu ve özellikle pekmez Cimin çerçileri tarafından ulaştırıldığı köylerde pazarlanırmış. Bunların dışında sigara ve sabun da pazarlanan ürünler arasında önemli bir yer tutarmış. Ürünler karşılığında çoğunlukta tereyağı, çökelek, peynir, yumurta ve diğer bazı ürünler alınırmış. Üzümlülü Çiğdem Başgöl’ün dedesi çerçi Yusuf Başgöl’den aktardığı hatıra da şöyledir: *“Dedem atına yüklediği dut kurusu, kayısı kurusu, pekmez gibi gıdalarla Aşkale’nin köyelerine doğru yola koyulmuş. Bir kaç saatlik yolculuktan sonra mola vermiş ve matarasındaki çayı ateşe koymuş. Yanında sadece bir bardak taşımış. Çay hazır olunca bardağı doldurduğu esnada bir koyun sürüsünün yaklaştığını görmüş. Çobanı işaretleyip çaya davet etmiş. Ne varki çoban Türkçe bilmiyormuş. Dedem doldurmuş çoban içmiş, ta ki mataradaki çay bitinceye kadar. Dedeme çay kalmamış. Pek sohbet edememişler çünkü; dedem Kürtçe bilmiyormuş, çoban da Türkçe bilmiyormuş. Sonra herkes yoluna gitmiş. Dedem yolu üzerindeki ilk köye yaklaştığında karanlık çökmüş, atı bir çamura saplanmış. Sırtındaki yükler de çamura devrilmiş. Kurtulmak için dedem çok büyük mücadele vermiş. Bu arada küçük bir çocuk yaklaşmış, Kürtçe bir şeyler söylemişse de dedem anlamamış. Nihayet arkasından bir adam çıkagelmiş. Dedemi evlerine götürmüşler. Gaz lambası ışığında yüzünü gördüğü adamın çay verdiği çoban olduğunu görünce dedem çok şaşırılmış. Adam meğer sürünün sahibi, köyün de ağasıymış. Dört karısı, yirmiye yakın çocuğu varmış evde. O gece dedemi misafir etmişler. Dedem sabah uyandığında çamura batmış elbiselerinin yıkanıp kurutulmuş olduğunu görmüş. Malzemeleri de temizlenmiş, yeni çuvallara konulmuş. Evde sadece kadınlardan biri Türkçe biliyormuş. Onun aracılığıyla dedemle anlaşmışlar. Bütün mahsülünü adam satın almış, karşılığında da tereyağı ve peynir vermiş. Dedem sevinçle atını alarak ürünleriyle köye dönmüş. Dedemin ‘Kürdün Meselesi’ dediği bu hatırayı evimize gelen hemen her misafir dinlemiştir. Her anlatışında da çok duygulandığı bu olay sanırım dedemin en güzel hatırasıydı.”*²³

²¹ Tahir Erdoğan Şahin, *Geçmiş Zaman Hikâyesi*, Millî Eğitim, Mart 1995, Ankara, s. 39.

²² Rukiye Oğuz, 28. 03. 2014 tarihli mülakat, Mut/Mersin.

²³ Çiğdem Başgöl, 02. 01. 2015 tarihli mülakat, Erzincan.

Tuğba Kırlangıç'ın anneannesinden dinlediği hatıra: “Markete gitmiştik. Tam alışveriş yaptığımız sırada benim gözümünden yaşlar akmaya başladı. Ayşe: “Ne oldu Fatma?” diye sordu. “Babam aklıma geldi.” dedim. Ayşe: “Bana anlatmak ister misin, Fatma?” dedi ve anlattım: “Sabahın erken saatinde çerçinin sesiyle uyandım. Gözlerimi açtığım gibi tandıra koştum. Önce tandır kokusu geldi burnuma ve sonra annem görüldü. Anne Sümmen çerçi geldi, Sümmen çerçi.” dedim. Annem bana plastik bir pabuç alalı epey olmuştu. “Anneme pabuç!” dedim. Annem: “Kızım biraz daha sabret, alıcaz.” dedi. “Ama anne... tamam anne.” dedim. Üzgün bir şekilde Sümmen çerçinin yanına gittim. Hoplayıp zıplamaya başladım. Sümmen emmi Sümmen emmi Mustafa gelmedi mi dedim. Mustafa, Sümmen çerçinin küçük oğluydu. Sümmen çerçi: “Yok kızım, gelmedi.” dedi. Sonra: “Çerçi geldi, satıcı geldi, uzcu mallarım var.” diye bağırarak uzaklaşmaya başladı.

Benim en sevdiğim çerçi, Çarşamba günleri gelirdi. O çerçiye “eğri çerçi” derlerdi. Eşeğinin kuyruğu eğri olduğu için, eğri adını takmışlardı. Çerçinin asıl ismi Bayezit'ti. Yine çarşamba günü erkenden kalktım. Eğri çerçinin gelişini beklemeye başladım. Uzaklardan “çerçici geldi, çerçi geldi, kibrit, mintaks, yiyecek var...” diye ünledi. Ben bu sesi duyunca, eğri çerçiye doğru koştum. “Beyazıd emmi, bugün bizi eşeğe bindirecek misin?” dedim. “Kızım, bugün diğer köye kadar gidip orada kalacağım. Gelecek hafta da son durak sizin köy. O zaman seni bindiririm.” dedi. Çerçi: “Hatice abla bir eşyalara baksana.” Hatice abla: “Param yok.” Çerçi: “Olsun gene de bak abla.” Hatice abla, bakmayacağını söyledi. Eğri çerçi, yavaş adımlarla ilerlemeye başladı. Ayağında plastik çizme, altında şalvar, üstünde beyaz bir gömlek vardı. Yaşı da hayli geçkindi.

Köye hergün farklı çerçiler gelirdi. Bir gün içerisinde iki çerçi gelmezdi. Hele de mahallede düğün olacağı zaman çerçiler yığılır, genç kızlar başına üşüşürdü. Çerçiler metre işi basma, pazen de satarlardı. O gün eğri çerçi bize oturmaya geldi. Babamdan 5-10 lira borç para istedi. Babam parayı verdi. Eğri çerçi kaç haftadır köye uğramaz olmuştu. O yıl kuraklık olduğu için hasat alamamıştık. Artık biz de yiyecek ekmek bulamamaya başladık. Annemler son çarenin borçları toplamak olduğunu düşündüler. Önce Eğri çerçinin yolunu tuttular. Hanımı kapıyı açtı, Eğri çerçi evde değildi. Hanımı evde hiç para olmadığını, yalnızca para edecek yerdeki çulun olduğunu söyledi. Çul da epey eskiydi. Babam çulu almadan geldi. Artık günlerimiz daha zor geçmeye başlamıştı. Babam bir gün eve mutlu bir şekilde geldi. İş bulduğunu, çerçilik yapacağını söyledi. Yarın köyleri gezmeye başlayacaktı. Daha sonraları günlerce eve gelmiyor, köy köy dolaşıyordu. İlk gidişinde 2 hafta sonra eve geldi. Ben baba bir daha gidecek misin? dedim. Babam, bu son gidişim kızım dedi ve ertesi gün gitti ve 6 hafta olmuştu babam gelmedi. Babam gelmeden haberi geldi. Narlı'nın, Hobur köyünde gençler parasını almak için bıçaklamışlar gece vakti. Babam da çok kan kaybetmiş. Haberi alınca bende ve annemde bir çığlık koştuk, yerlere attık kendimizi. Artık ne yapacaktık. Koskoca ev kapısız kalmıştı. Ah babam! O yüzden markete girdiğim zaman bazen aklıma gelir ve gözyaşlarıma hakim olamam.²⁴

Şu ya da bu. Bunları dememiz, yazmamız, kayda almamız ve de saymamız yakın geçmişin o samimi, içten ve sıcacık nefesini bir nebze yeniden duymak içindir. Elbette ki kendi mecrası içinde derin mi derin, namütenahi bir âleme temas edildi. Gelin görün ki, her birimizde bulunduğu yerlerden, bu dönemlere ait ne izler kalmıştır ve daha neler neler...

“De get Bayburt de get sen de nem kaldı
Hasan kalesinde aman ceketim kaldı
O cekettir güzel eder adamı
Ergen kızlar alsın benim gadamı”²⁵

²⁴ Tuğba Kırlangıç, 02.04.2014 tarihli görüşme, Erzincan.

²⁵ <http://www.türküler.com>, Bayburt türküsü, derleyen İzzet Altınmeşe, 1976.

ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra incelenen senelerde -ülke genelinde olduğu gibi- diyen İzzet Altınmeşe derlemeli Bayburt türküsünün değişeni, *ceketim kaldı, gömleğim kaldı, şalvarım kaldı, kunduram kaldı* diye devam eder. Aslında hepsinden öte ne cektir kalan ne de kundura:

“Geydim çarıklarımı gel bağla bağlarını
Terk ettim gidiyorum Bayburt’un dağlarını”²⁶

diyene Bayburt türküsünde yankılandığı gibi; çarıktır, sabandır, kotanır, samıdır, sambağdır kalan. Bu coğrafyada bunlara dair gerçek kalanımız da yalnızca yaşanmışlıklarımız ve hatıralarımızdır. Onları geç olmadan yazıp kayıt altına almak gerekmez mi?

SONUÇ

Bu makalede, geleneksel “çerçi ve çerçicilik” gibi bir ekonomik ve kültürel olgu bazı yönleriyle kayıt altına alınmış, konuya dikkat çekilmiştir. Çerçicilikle ilgili de çeşitli yönleriyle yorumlar yapılmış ve yöre çerçiciliği hakkında bilgilenme sağlanmıştır.

Çerçi esnafının türü ve faaliyet gösterdikleri alanlar farklı olsa da müşterek bir takım özellikleri vardır. Bunlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda:

1. Müşterinin bizzat ayağına giderler.
2. Eski dönemim bir kültür taşıyıcısı rolünü üstlenirler.
3. Dar bölgede haberleşmeyi sağlar, mektup gibi haberleşme araçlarını taşırlar.
4. Yaptıkları işler toplumsal açıdan çok itibarlı görünmese de işlerinin zorluğundan dolayı helal bir kazanç elde ettikleri düşünülür.
5. Çerçilik yapanlar umumiyetle orta yaş ve üzeri yaşta insanlardır.
6. Bohçacılar hariç geneli erkektir.
7. Çerçiler mal pazarlamak veya özel siparişler için periyodik olarak dar bir alanda trampa usulüyle de ticaret yaparlar.
8. Aslında o dönemler çerçiler üretim veya imalat sektörünün bir halkası olarak faaliyet göstermişleridir. Üretilen mal şehrin büyük tüccarları tarafından getirilir, bu malın bir kısmını kenar mahalle veya yakın veya uzak köylere kadar ulaştıran kişiler çerçilerdir.
9. Netice itibarıyla şehirler, kazalar, köyler arasındaki ulaşım imkânlarının artması, elektronik alış-verişlerin gelişmesi, büyük marketlerde her şeyin bulunması, bu kadim esnaf grubumuzun hareket alanını oldukça sınırlandırsa da bazı çerçi esnaf grupları inadına varlığını sürdürmektedir. Özellikle tespih esnafı ve bohçacılık bunların önde gelenleridir.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserler

Şahin, Tahir Erdoğan, “Geçmiş Zaman Hikâyesi”, Millî Eğitim, Mart, Ankara 1995.

Once Upon a Time, “Bir Varmış Bir Yokmuş”, Teknogon, İstanbul 1993.

Tozlu Necdet, Kültürümüzde Çerçicilik ve Çerçi Esnaflığının Bayburt Gümüşhane Erzincan Yöresi Örneği” Uluslararası Bayburt Sempozyumu, Bayburt 2014.

Tozlu Necdet, “Kültürümüzde Çerçi Esnaflığının Son Örneklerinden Tespih Çerçiliği” Erzincan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzincan 2013.

²⁶ <http://www.turkuler.com>, Bayburt türküsü , derleyen Muzaffer Sarsözen.

Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 2005.

TİETZE, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı I (A-E) s. 498a; Clauson, G.An Etymological Dictionary of Pre – Thirteenth Century Türkic, 1972.

Doerfer, G.Türkischen und Mongolischen Elements in Neupersis TMEN 1967.

İsmet Zeki Eyüboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, İstanbul 1991.

CodexCumanicus (KodeksKumanikus), [Karadeniz](#)'inkuzeyindeki [Kıpçak Türklerinden \(Kumanlar\)](#) İtalyanlar ve Almanlar tarafından 14. yüzyılda derlenmiş iki bölümlük bir eserdir.

Cem Dilçin, Mesud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahar, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-sayı:51, Ankara 1991.

Elektronik Kaynaklar

www.akintarih.com/turktarihi/turkbilim/pirler.htm

<http://birhabersin.blogspot.com.tr/2013/05/tespih-hayatn-her-kosesinde.html>

<http://www.diyaniislam.com/tesbih-2.html>

www.sifalitalar.com (23.03.2014)

<http://www.türküler.com>, Bayburt türküsü, derleyen İzzet Altınmeşe, 1976.

<http://www.türküler.com>, Bayburt türküsü , derleyen Muzaffer Sarsözen.

http://www.kaybolan_meslekler.com

<http://www.sihirlitur.com>

Mülakat Yapılanlar ve Kaynak Kişiler

Ali Batmaz (70), 01.04.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

Bican Tozlu (75),10.04.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

Cemil Seyyah (65), 18.05.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

Cemal Gül (70), 28.01. 2015 tarihli mülakat, Erzincan.

Rukiye Oğuz (20), 28. 03. 2014 tarihli mülakat, Mut/Mersin.

Tuğba Kırlangıç (22), 02.04.2014 tarihli mülakat, Erzincan.

Çiğdem Başgöl (22), 02. 01. 2015 tarihli mülakat, Erzincan.